

DÉR TERÉZIA

A liturgikus énekek Szent Istvánja

Gyakran hangoztatott s történeti irodalmunkban is sokszor megfogalmazott kijelentés, hogy minden kor kialakítja a saját képét az államalapító magyar királyról. A 21. század első Szent István monográfiájának szerzője a következő sorokkal zárja e kiemelkedő uralkodóról alkotott portróját: „Szent István neve forrt össze a legszorosabban a magyarsággal és egyszersmind a magyarok európaiságával. Az ő nevének szinonimája a szent király, ő volt a falvak százaiban a templomcím, a település névadója. Ő az örök hivatkozási alap, minden cselekedet viszonyítási pontja, ő a Nagy Kezdet, az országalkotó, az államszervező, a keresztény hitet terjesztő uralkodó. Ő a valaha élt legnagyobb magyar államférfiú.”

I. Istvánról elmondható, hogy nemcsak életével és tevékenységével szolgálta népe érdekeit, hanem – sajátos módon – a személye körül kialakított szentkultusz révén halála után is. I. László kezdeményezésére az 1083. évben több kanonizáció zajlott le. Július 16–17-én Zoerard-András és Benedek szent életű remetéket, július 25-én Gellért vértanú püspököt, november 4-én pedig Imre herceget avatták szentté. A legfényesebb esemény kétségtelenül első királyunk felemelése volt augusztus 20-án a székesfehérvári bazilikában. I. László, aki a törvényesen megkoronázott Salamonnal szemben illegitim uralkodónak számított, ily módon kívánta hatalmát megerősíteni, annak elismertségét növelni. A nemzeti szentek kultuszának megeremtése természetesen gyarapította Magyarországot és a király nemzetközi tekintélyét, ugyanakkor István kanonizációja válasznak tűnhetett VII. Gergely pápa azon 1081-ben kinyilvánított véleményére is, hogy csekély a kanonizált uralkodók száma. Klaniczay Gábor 2000-ben megjelent, *Az uralkodók szentsége a középkorban* című könyvében rámutat, hogy István az első olyan szent király, aki nem vértanúként, hanem hittérítőként, uralkodói tevékenységének eredményeként került az ég polgárainak sorába. Személyében tehát új szentkirály-típus született.

Az 1083. évi kanonizáció adott lendületet első királyunk, a magyar protorex azon tiszteletének, amely az évszázadok során erősödve és gazdagodva a társadalom egyre szélesebb rétegeiben talált követőkre, s amely nem csekély mértékben járult hozzá Szent István grandiózus portréjának kialakulásához. A saját szentek kultusza erőteljes ösztönzést jelentett a latin nyelvű liturgikus költészet felvirágzásához immár magyar földön is. A Szent István tiszteletére készült középkori latin nyelvű alkotások közül három zsoltosma (*officium*), négy himnusz és két, a mise folyamán felhangzó ének, azaz szekvencia maradt ránk. Ezek a munkák is megalkotják István-képüket, sajátosan örök érvényű ábrázolásmódjuk mellett keletkezésük korának jellegzetességeit, olykor politikai törekvéseit is tükröztetve. Az alábbiakban a legkorábbi zsoltosmának a kanonizáció alkalmára készült saját (*proprium*) tétélei, a 13. századra datált két ének – a *Gaude mater Ungaria* kezdetű himnusz és a *Corde voce mente pura* indítású szekvencia –, valamint az 1280–1290 között keletkezett officium egyes passzusainak ábrázolásmódjával kívánunk foglalkozni.

A legrégebbi, rímes prózában írt zsoltosma csupán néhány *proprium* tétellel rendelkezik, melyeknek szövegét és dallamát a grazi egyetemi könyvtárban fellelhető,

a 12. század alsó feléből származó liturgikus énekeket tartalmazó szertartáskönyv (*antifonále*), a Falvy Zoltán és Mezey László által 1963-ban kiadott *Codex Albensis* őrizte meg számunkra. Ezen officium anyagából kiemelkedik a három antifóna. Az első kétőt a későbbi zsolozsmák is megtartották, míg a harmadikat csupán egy szepesi antifonále őrizte meg. E három énekből bontakozik ki az a Szent István-kép, amelyet a kanonizáció kora alkotott. A latin szöveget a *Codex Albensis* említett kiadása alapján hozzuk.

Az első két antifóna tehát a következőképpen hangzik:

*Ave beate stephane
inclita spes gentis tue
ave doctor et apostole
credulitatis nostre
ave speculum sanctitatis
et iusticie
per te christo credidimus
per te in christo salvemur
ora pro populo
interveni pro clero
ut nullus de tuis
predat(!) fiat hostis.*

(Codex Albensis 87.)

*Sanctissimus rex stephanus
ungarorum apostolus
signis et virtutibus
cottidie declaratur
celitus quem supplices
deposcimus ut nos muniat
a malis omnibus.*

(Codex Albensis 87-88.)

Üdvözlégy Boldog István,
néped nemes reménysége,
üdvözlégy hitünk tanítója
és apostola,
üdvözlégy szentség
és igazságosság tüköre:
általad hittünk Krisztusban,
általad üdvözülünk Krisztusban.
Imádkozz a népért,
járj közben a papságért,
hogy tieid közül
senki ne legyen ellenség prédája.

(Török József fordítása)

Legszentebb király, István,
magyarok apostola,
a magasságból érkező jelek és erők által
mindennap kinyilvánítottak;
mi, könyörgők, állhatatosan kérjük őt,
erősítsen meg bennünket
minden rosszak ellenében.

(Török József fordítása)

A két ének ihletett sorai István királyt mint a kereszténység tanítóját magasztalják, aki megteremtette a magyarok számára a Krisztusban való üdvözülés lehetőségét. A protorex népének nemes reménysége (*inclita spes gentis*), megtérésének doktora és apostola (*doctor et apostole credulitatis*), a szentségnek és igazságoságnak tüköre (*speculum sanctitatis et iusticie*), a magyarok apostola (*ungarorum apostolus*), aki dicsfényben tündökölt, s tökéletes szentsége naponta égi igazolást nyer. A magasztalás mellett azonban – amint arra Falvy Zoltán a *Codex Albensis* bevezető fejezeteinek egy helyén felhívja a figyelmet – a fohászban felsejlenek az István halálát követő küzdelmek. E sorokban megzendül az István halálát követő ún. pogánylázadások és hatalmi harcok okozta félelem és szenvedés hangja is. Az első antifóna befejező sorai valóban átélte, megtapasztalt, esetleg még mindig fenyegető veszélyt idéznek. A *hostis* szó minden bizonnyal utal a Vata-féle pogánylázadás (1046) résztvevőire is, akiktől Magyarország akkori 10 főpapjából csak három menekült meg, s akiknek áldozatul esett Gellért püspök is. Aligha vonatkoztathatunk el azonban attól a szomorú tényről, hogy a hatalmi harcok, amelyek már kereszténnyé lett uralkodók között bontakoztak ki, szintén nem kímélték a népet, s igen sokszor az egyházat sem. I. András – uralmát az I. István-i ala-

pokon megerősítve – határozott intézkedéseivel sokat tett a keresztény hit helyreállításáért, valamint az ország helyzetének megszilárdításáért, s a további Vazul-ági utódok elvitathatatlan érdeme, hogy a protorex életműve nem dőlt romba a halálát követő küzdelmes évtizedekben. Az 1083. évi szentté avatásokat kezdeményező s 1192-ben szintén kanonizált László király uralma alatt stabilizálódott ugyan az ország s a kereszténység helyzete, azok a hatalmi harcok azonban, melyeknek szikrái talán már Salamon királlyá koronázásakor felvillantak, I. Béla és I. Géza országlásán át László király uralkodásának jelentős részét is végigkísérték. I. István szentté avatásának napjaiban is börtönben sínylődött a trónjától megfosztott koronás király, Salamon. Ezt a súlyos s az egyház számára is nyilvánvalóan gondot okozó helyzetet örökíti meg a Kálmán király korában íródott Hartvik-legenda, a protorex sírjáról elmozdíthatatlan kőlap motívumában. László királysága a Salamon okozta súlyos teheteteltől csak unokaöccse halálával (1087-ben) szabadult meg véglegesen.

Az első két antifóna által ábrázolt kép megegyezik azzal a portréval, amelyet a kortárs külföldi feljegyzések tükröznek. Ezek arról tanúskodnak, hogy Istvánban a keresztény hitre tért, népét megtérítő, keresztény érdemekkel ékeskedő uralkodót látták. E két ének jelentőségét, elfogadottságát, népszerűségét jelzi a már említett tény, hogy a későbbi zsolozsmák beépítették anyagukba, s azokban szintén kiemelkedő helyet kaptak, valamint az, hogy a későbbi századokból magyar átültetésük is ránk maradt. A *Sanctissimus rex Stephanus* magyar változatát a *Keszthelyi Kódex* őrizte meg, az *Ave beate Stephane* indítású antifóna pedig az *Érdy Kódex* magyar nyelvű prédikációjába beépített idézetként szerepel.

A harmadik antifónában a harcias király alakja jelenik meg:

*Gloriosus cultor dei
rex stephanus
ungarorum doctor egregius
ferocitatem gentium perdomuit
mores crudelium superavit
victor in Christo
populum acceptabile
domino preparavit.*

(Codex Albensis 88.)

Isten dicsőséges imádója,
István király,
magyarok jeles tanítója,
a pogányok szilajságát megszelídítette,
a kegyetlenek hagyományait kiirtotta,
Krisztusban győztes,
az Úr előtt kedvessé
tette a népet.

(Török József fordítása)

E sorokban a kemény, kegyetlenségektől sem mentes térítő tevékenység Istvánja, Koppány irgalmatlan legyőzője áll előttünk. A szentté avatás korában még elevenen élt azon véres harcok emléke, melyeket a protorexnek a saját népéhez tartozókkal, olykor rokonaival is meg kellett vívnia, hogy uralmát a Kárpát-medence egészére kiterjesztesse, a keresztény vallást annak területén meggyökereztesse, s ezáltal országát a korabeli „modern” Európa részévé tegye. Ez az ábrázolásmód a Kálmán király uralkodása idején íródott kisebbik legenda István-portréjához áll közel. Talán az erőteljes, kemény ábrázolásmód az oka, hogy a későbbi officiumok ezt az éneket nem építették be anyagukba. A király érdeme megmarad akkor is, ha a hit tanítója- és apostolaként ünneplik, a portré pedig szelídebbé, elvontabbá válik azáltal, hogy a későbbi századokban vizsgált énekünket egy általánosabb megfogalmazású antifóna váltja fel, amely Mezey László megállapítása szerint a szentté avatás idején keletkezett, s amely a Megváltó csodálatos hatalmáról, a király és hitvalló Szent István érdemeiről és megdicsőüléséről énekel. Hasonló folyamat figyelhető meg a legendák István-képének alakulásá-

ban is. Több kutató megállapítja, hogy a nagyobb legenda színtelenebb, ég felé tekintő királya s a kisebbik életírat olykor végtelenen kemény kezű uralkodójának képe mintegy kiegyenlítődik a Hartvik-legendában.

Az István-portré szelídebbé válásának folyamata nyomon követhető hosszú évszázadok alatt a néphagyományban is. A köznép a protorex tevékenységének eredményeképpen gyökeresen szakítani kényszerült nemcsak korábbi életmódjával, hanem egész gondolkodás- és érzelemlámpájával is. Ez a változás drámai és fájdalmas volt, s több évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a felkorbácsolt indulatok s az új rendet megszenvedő nép keserősége által az első királyról festett s annak könyörtelenségét s kegyetlenségét kiemelő kép kedvező irányban változzon meg. Kristó Gyula idézett *Szent István király* című monográfiájában rámutat: 1567-ben tűnik fel az első egyértelmű bizonyítéka annak, „hogy a néphagyomány befogadta István alakját”. Egy Magyarországon átvonuló olasz katonatiszt Baranyavár környékéről ebben az évben ad hírt arról, hogy ott „Szent István királyról a nép sok csodát regél”.

A Szent István király tiszteletére készült későbbi énekek közül a legelterjedtebb a *Gaude mater Hungaria* kezdetű himnusz és a *Corde voce mente pura* indítású szekvencia. A kutatásban elfogadott álláspont szerint mindkét mű a 13. században keletkezett, s – amint Török József megállapítja – a hazai liturgikus költészet azon megújulási folyamatába illeszkedik, amely a tatárjárás után IV. Béla új országépítő tevékenysége idején, azt támogatva bontakozott ki. Mindkét munka sikerült, a kor európai színvonalán álló alkotás. Az István-legendákra, főként Hartvik püspök művére alapozva, szentírási ihletésekkel s a latin nyelvű liturgikus költészet általánosan elterjedt formakincsét alkalmazva ünneplik hősiüket. A magyar protorex térítő és egyházszervező tevékenységére helyezik a hangsúlyt, s lényegében a 1083. évi szentté avatásra készült első két antifónában megalkotott képet örökítik tovább, helyenként új elemekkel gazdagítva azt. A két énekből csupán néhány szakaszt emelünk ki, amelyeket formai vagy tartalmi szempontból megemlítenélünk tartunk. A latin szövegeket Dankó József *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae* (1893) című munkája alapján hozzuk.

A Szent Domonkos himnusának ihletését tükröző *Gaude mater Hungaria* kezdetű ének második strófája találó megformálásban kapcsolja össze a király térítő és törvényhozói tevékenységét:

*Hic tibi uerus lucifer
lumen fidei prebuit,
datus est ad hoc legifer
uiam salutis docuit.*
(Vetus hymnarium 205.)

Ő néked igaz fényt hozott,
hit fényét adta át neked,
istenes törvényt alkotott,
mely üdvösségre elvezet.
(Csanád Béla fordítása)

A versszak kulcsszavai a *lucifer* és a *legifer*. Mindkettő bibliai ihletésű. Az esthajnalcsillagot jelentő *lucifer* Istvánra vonatkoztatva annyit jelent: Ő a magyarság igazi csillaga, „fényhozója” (*lux, lucis*: fény; *fero, ferre*: hozni), aki népének „törvényhozójaként” (*lex, legis*: törvény; *fero, ferre*: hozni) „a hit fényét (*lumen fidei*) adta át”. A keresztény törvényhozó István alakja – amint később látni fogjuk – a verses zsolozsmában is nyomatékos szerepet kap.

Mindkét ének 1-1 strófája szép szentírási hasonlatot tartalmazva örökíti meg a gyermek növekedését, a versszak szabadon maradó soraiban utalva a – mindkét ének egyéb helyén is felbukkanó – szülők legendabeli csodás látomására. A himnusz 6. strófája a következőképpen hangzik:

*Puer crescens progreditur,
sicut cedrus in libano
predictum nomen inditur,
huic a beato stephano.*

(Vetus hymnarium 206.)

Mint libanoni cédrusok,
olyan sudár mint kisgyerek,
s miként előre mondatott,
a Vértanúról kap nevet.

(Csanád Béla fordítása)

A szekvencia hatodik félstrófájában az alábbiakat olvassuk:

*Credit pater et miratur
parit mater et letatur:
infans crescens exaltatur,
ut cedrus in libano.*

(Vetus hymnarium 212.)

Hisz az atya, csodálkozik,
Szül az anya, vigadozik,
Nő a gyermek, magasodik,
Cédrus Libanon felett.

(Csanád Béla fordítása)

Mindenképpen figyelmet érdemel, hogy a vizsgált himnusz és szekvencia az első magyar király alakjában ténylegesen prédikáló, ígét hirdető, népet keresztelő uralkodót örökített meg annak ellenére, hogy István nagyobbik legendája ennek *expressis verbis* ellentmond: „Méltán nyerte el tehát uralma határain belül az apostol nevet, mert *ha személyesen nem is vette magára az igehirdetés feladatát* mégis mint a hit szószólóinak vezére és mestere, védelmével és támogatásával vigaszt nyújtott nekik” (Kisdi Klára fordítása). Ezt a passzust a Hartvik püspök által készített életirat is átvette. Úgy ítéljük meg, hogy az 1083 körüli keletkezésű proprium tételek a legendabeli felfogásnak felelnek meg, s – amint látni fogjuk – a későbbi íródott énekekben kap kiemelt szerepet a ténylegesen ígét hirdető király alakja.

A himnusz nyolcadik versszakában a következőket találjuk:

*Adolescens agreditur
cibum salutis serere,
gens hec ungara convertitur
et baptizatur propere.*

(Vetus hymnarium 206.)

Már életének hajnalán
az üdv ígét hirdeti,
s a magyar nemzet, a pogány –
a keresztiséget elnyeri.

(Csanád Béla fordítása)

A *Corde voce mente pura* indítású szekvencia kilencedik félstrófája így szól:

*Per hunc xristus predicatur,
turba credens baptizatur:
fides xristi dilatatur
in tota pannonia.*

(Vetus hymnarium 212.)

Mindig Krisztust prédikálja,
Hisz a népe, hallgat rája,
Krisztus hite mind bejárja
Az egész Pannóniát.

(Csanád Béla fordítása)

Ez az ábrázolásmód a reánk maradt latin nyelvű énekekben általánosnak mondható, jellemző az itt nem tárgyalt himnuszokra, szekvenciára s a 13. század végén készült verses officiumra is. Ez utóbbi egyik antifónájában a következőkre bukkanunk:

*Iste sanctus predicator
hungarorum primitus,
cristiane legis lator
factus est divinitus.*

(Vetus hymnarium 195.)

E szent első prédikátor
A magyarok közepett
Írt az Isten hagyásából
Keresztény törvényeket.

(Sík Sándor fordítása)

E helyen az igehirdető s keresztény törvényeket hozó király képe fonódik össze. A prédikátor uralkodó alakja a zsoltosma egyéb passzusában is feltűnik.

Az első magyar király múlhatatlan érdemeit ünneplő s életének főbb mozzanatait is megéneklő himnusz és szekvencia 1-1 strófája arról a szűkebb környezetről s arról a korról is árulkodik, amelyben az énekek keletkeztek. A kisebbik legenda megjegyzi, hogy István „már kisgyermekként teljesen belemerítkezett a grammatika tudományának tanulmányozásába” (Kisdi Klára fordítása). Az életirat ezen kitételének valóságartalma vitatott kérdése történettudományunknak. A magunk részéről azok véleménye felé hajlunk, akik szerint aligha hihető, hogy a korabeli viszonyok lehetővé tették Géza fejedelem és Sarolt fia számára a latin írás és olvasás tudományának elsajátítását. A legenda azonban Kálmán király uralkodása alatt íródott, s a 12. századra kialakult új királyeszménynek már része volt a műveltség is. Az idézett kitételnek a legendába kerülését támogathatta az is, hogy maga Könyves Kálmán – aki Szent Istvánt eszményképének, követendő példaképének tekintette – valóban iskolázott, kiemelkedő műveltséggel rendelkező uralkodó volt. Vizsgált himnuszunk 7. strófája a következőképpen hangzik:

*Dignis datur doctoribus
hic inbuendus literis,
probis ornatur moribus
sub annis adhuc teneris.*
(Vetus hymnarium 206.)

Oktatják híres doktorok
szent műveltségre nevelők,
s jámbor erkölcse fölragyog
már zsengén minden nép előtt.
(Csanád Béla fordítása)

A kisebbik legendában található mozzanat átvétele, s annak hangsúlyozása, hogy a gyermek István elsajátította a latin írás és olvasás tudományát azon litterátus domonkos szerzetesek értékrendjének hatását is tükrözi, akik a 13. században a ferencesekkel együtt – Mezey László szavai szerint – a „liturgikus költészet fő mesterei” voltak, s akik az iskolázást kiemelten fontos feladatuknak tekintették.

Hasonló felfogásról árulkodik – más összefüggésben – vizsgált szekvenciánk alábbi félstrófája:

*Ad docendum hic prelatos
viros ponit litteratos,
iustos fidos et pobatos
ad robur fidelium.*
(Vetus hymnarium 212.)

Tanítónak, vezetőnek
Tudós férfit rendel főnek,
Igazat, ki a hívőnek
Szolgál mindig javára.
(Csanád Béla fordítása)

Az ének szerzője fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy Szent István király olyan főpapokat választott a hívek tanítására s azok támaszaiul, akik rendelkeztek a saját korukban korszerűnek tartott műveltséggel. Kiemeli a király egyházfői tevékenysége mellett a főpapokkal kialakított bensőséges viszonyt. Erre a kapcsolatra utalnak a jelzők: *iusti, fidi, probati*. A jó viszonyra, a király és a főpapok szoros együttműködésére a 13. század magyar történetének megpróbáltatásai közepette különösen nagy szükség volt, olykor azonban csak lett volna.

Ennek a harmóniának megszűntéről, a király és az egyház súlyos konfliktusáról, az ország válságos helyzetéről árulkodnak a – más vonatkozásban már idézett – 13. század végi verses zsolozsma egyes passzusai. Mezey László az officium keletkezését az 1280 és 1290 közötti évekre teszi, s megállapítja, hogy „megíratásának fő motívuma ... a korszükséglet volt.” A zsolozsma elkészítését Lodomér esztergomi érsek szorgalmazta, a feladat megvalósítója valószínűleg Miklós perjel ágostonos kanonok volt. A magyar egyházfő s a klérus célja olyan Szent István-kép megalkotása volt, amelyet példaként

állíthattak IV. László elé. A nagyúri csoportok játékszereként vergődő ifjú uralkodó megpróbált szabadulni túrhetetlen helyzetéből, az utat azonban végképp elvétette. Szűcs Jenő szavait idézve: „nem volt hajlandó elfogadni az alternatívát, mely 1282-83 táján kínálkozott”. Nem fogadta el „Lodomér érsek jobbját”, nem hallgatott a „hűséges klérikus”, Kézai Simon által sugallt javaslatra: nem vette igénybe a nemesség és a klérus felajánlott támogatását. IV. László „megkísérelte a királyi hatalmat mintegy kiszakítani a keresztény-feudális koordináták közül”, kiérdemelve ezzel a „Kun László” nevet. A zsolozsma által ábrázolt Szent István mindenben ellentéte az ifjú László királynak. A már idézett strófában igehirdető, s keresztény törvényeket hozó uralkodóként jelenik meg. A második éjjeli óra (nocturnus) egyik éneke pedig a következőképpen zeng:

*Sed cum iuventutis metas
sanctus primum posuit,
atque iam virilis etas
in eo invaluit.
Ex tunc factus est famosus
eximius laudibus,
in bellis victoriosus,
prudens et fortissimus.*

(Vetus hymnarium 198.)

Ám mikor szent ifjúsága
Korlátaiból kinőtt,
És a férfikor virága
Erőssé edzette őt,
Attól fogva dicsőséges
Híre hét országot ér,
Bátor, okos, erősséges,
Győzedelmes hadvezér.

(Sík Sándor fordítása)

Úgy véljük, mindenképpen meg kell említenünk a második nocturnus második antifónáját, amely az egész zsolozsmának talán legtöbbször idézett passzusa:

*Nam ut athila sub rege
hungarorum populus
tyrannidis lata lege
seviit incredulus:
Sic sub stephano regnante
vertitur crudelitas,
quo figuras transmutante
formatur credulitas.*

(Vetus hymnarium 197.)

Vad volt a magyar s hitetlen
Attila király alatt,
S mint zsarnok-szokás, kegyetlen
Dúlta az országokat.
Ám Istvánnak idejében
Hitből új világ terem,
S a kegyetlenség helyében
Úrrá lesz a kegyelem.

(Sík Sándor fordítása)

Ez az ének Kézai Simon hun történetének tükröződése a zsolozsmában. László király hűséges udvari papjának, „*fidelis clericus*”-ának műve a korabeli európai népek „ősvállalási” folyamatába illeszkedik a hun–magyar azonosság tételének adaptálásával. A gesta erőteljes hatását mutatja, hogy az officium antifónája elfogadja a hun–magyar azonosság ideáját, továbbá Attilát *rex*-nek nevezi, noha egyébként az egész zsolozsma azon Hartvik püspök legendájának ihletését tükrözi, aki munkájában csak a felkent és megkoronázott uralkodót tartja méltónak a *rex* névre.

Kézai Simon a hun történet megalkotásával azt a szemléleti váltást közvetíti, amely szerint fontosnak tekintendő a nép történetének az a szakasza is, amely a „kereszténység korszakváltó cezuráját” megelőzte. Az antifóna e szemléleti váltásra elutasító választ ad, amikor élesen szembeállítja Attila és István alakját.

Mindenképpen szólnunk kell e helyen a zsolozsma harmadik nocturnusának antifónáiról. Az első és harmadik ének erőteljes biblikus ihletéssel ünnepli István térítő tevékenységét, kérlelhetetlen szigorát sem hallgatva el, s a szentírásbeli Sámsonhoz ha-

sonlítja őt. A második antifóna indokolja meg, miért választotta Isten e bátor és szigorú királyt a nép térítőjéül:

*Si plebs ista suscepisset,
alium discipulum
forsitan ei misisset
deus quendam alium:
sed rebellis gens et fortis
gens grandis audacie,
per eundem virum fortis
danda fuit gracie.*

(Vetus hymnarium 199.)

Ha e nemzet mesterének
Mást is bírna vallani,
Tetszett volna Istenének
Más apostolt küldeni.
Ám e nyakas, délceg fajta,
Kardos markú nemzetet,
Nem más, csak egy magafajta
Harcos téríthette meg.

(Sík Sándor fordítása)

Kétségtelen, hogy az antifóna sorait büszkeség színezi. István nyakas, bátor népének kiváló sarjaként törekszik az általa elnyert hitre szorítani annak többi tagját.

A 13. század végi zsolozsma a műfaj legkiválóbb alkotásai közé tartozik. A grandiózus, átfogó és célzatos István-portré megrajzolása mellett igen nagy érdeme, hogy sorai mögött a keletkezés korának meghatározó kérdései és törekvései is tükröződnek.

Fejtegetéseink végén igazoltnak látjuk, hogy a liturgikus költészet egyes darabjaiból kibontakozó Szent István-portrék állandó vonásai mellett, amelyek már a legelső énekekben megjelentek, feltűnnek az egyes munkák keletkezési idejére utaló, annak törekvéseit támogató jellegzetességek is. Szent István képének megrajzolásához ezek az alkotások nagy mértékben járultak hozzá.

VÁLOGATOTT IRODALOM

- CSANÁD BÉLA: Szent István király arca a magyar breviáriumban. In: Teológia 1970, 214–219.
- DANKÓ JÓZSEF: Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Budapestini, 1893.
- FALVY ZOLTÁN–MEZEY LÁSZLÓ: Codex Albensis. Ein Antiphonar aus dem 12. Jahrhundert. Graz–Budapest, 1963.
- KLANICZAY GÁBOR: Az uralkodók szentsége a középkorban. Budapest, 2000.
- KRISTÓ GYULA: Szent István király. Budapest, 2001.
- MAKK FERENC: Megjegyzések I. András történetéhez. In: Uő.: A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről. Szeged, 1998, 127–142.
- MEZEY LÁSZLÓ: Szent István XIII. századi verses históriája. In: Magyar Századok. Irodalmi műveltségünk történetéhez. Budapest, 1948, 41–52.
- MEZEY LÁSZLÓ: Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata. Budapest, 1979.
- SÍK SÁNDOR: Himnuszok könyve. Budapest, 1943.
- SZŰCS JENŐ: Az utolsó Árpádok. Budapest, 1993.
- TÖRÖK JÓZSEF: A középkori magyarországi liturgia története. In: Kódexek a középkori Magyarországon. Budapest, 1985, 49–66.
- TÖRÖK JÓZSEF: Szentté avatás és liturgikus tisztelet. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Fügedi Érik, Budapest 1986, 33–47, 303–305.
- TÖRÖK JÓZSEF: Szent István tisztelete. Budapest 1988.